

ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ СЕМИКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кравець Н.П., Палагнюк О.І.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті розглянуто питання формування патріотичних почуттів у розумово відсталих учнів на уроках української літератури різноманітними засобами навчання і виховання: театралізації, екскурсій, проблемних ситуацій, ілюстрацій тощо. Розкрито особливості виховання патріотичних рис у розумово відсталих семикласників за допомогою творів українських письменників.

Ключові слова: патріотизм, Батьківщина, українська література, розумово відсталі учні, комп'ютерні технології, ілюстрації, театралізація, екскурсії.

Постановка проблеми. Оновлення сучасного суспільного життя в Україні потребує формування національно свідомих громадян, тому освіта та виховання нового покоління – пріоритетна складова державотворення. Особливого значення набувають культура, мистецтво, власне все те, що духовно звеличує людину. Існування культури без національного коріння, генетичної пам'яті, віками набутої духовної спадщини неможливе. Завжди традиційна народна культура в Україні відігравала роль національної. Наша країна багата традиціями, позаяк сьогодні питання збереження і відтворення їх українською актуальне [1].

Також, ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Особливо гостро постає це питання перед педагогами, які працюють з розумово відсталими, оскільки на шляху його вирішення є чимало проблем, пов'язаних з особливостями психофізичного розвитку таких старшокласників.

На нашу думку, саме за допомогою української художньої літератури можна сформувати відповідні якості особистості учнів, оскільки відображене у творах слугує засобом патріотичного виховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання патріотичного виховання розглянуто у роботах О. Абрамчука, С. Богдана, А. Богуш, О. Базилевської, О. Вишневецького, В. Гнатюка, В. Каюкова, Г. Кловака, М. Кота, Н. Кравець, Г. Майбороди, І. Мартинюка, І. Підласного та інших. Зокрема А. Белкін, М. Буфетов, Г. Дульнев, І. Єременко, Т. Пороцька вивчали особливості формування моральної оцінки у розумово відсталих учнів, розуміння моральних норм, які є складовими громадянських якостей особистості. О.Базилевська розглядала формування громадянської культури та національної свідомості в учнів з особливими освітніми потребами шляхом упровадження видів народного мистецтва.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши праці вищезазначених вчених, ми дійшли висновку, що проблема є маловивченою. Аспекти виховання і формування саме патріотичних почуттів у розумово відсталих учнів розглядаються частково і

переважно в контексті інших проблем, схожих за змістом. Маловивченим є питання формування патріотичних почуттів у розумово відсталих старшокласників засобами навчальних предметів, таких як українська література та мова, оскільки ці уроки проводяться за навчальною програмою майже кожного дня, що дає можливість застосування принципу цілеспрямованого і систематичного впливу на особистість, а також принципу зв'язку з життям. Також не до кінця розкритою залишається проблема виховання засобами народного мистецтва, вирішення якої покликано розв'язати проблеми трудового і професійного навчання і орієнтування, а також і виховання патріотизму, любові і поваги до народних традицій та сумлінного їхнього дотримання.

Мета статті. Головна мета цієї роботи – розглянути особливості виховання патріотизму в розумово відсталих учнів на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу. Патріотичне виховання розумово відсталих школярів в сучасних умовах – це, насамперед, формування національної свідомості, приналежності до рідної землі, народу. Цей процес має два етапи, що відповідно вказують на різні рівні засвоєння національних цінностей. На першому етапі здійснюється етнічне самоусвідомлення на основі засвоєння рідної мови, родинних звичаїв, традицій, національної міфології, фольклору, мистецтва; народних переконань, ідеалів, загальноприйнятих норм поведінки тощо. На другому етапі – громадсько-патріотичне самоусвідомлення в процесі включення учнів у активну творчу діяльність; вивчення історії Вітчизни, героїки минулих епох, трудових подвигів, сподвижництва в ім'я вільного життя, її культурної спадщини; відновлення різних елементів української культури у власній життєдіяльності; встановлення дружніх партнерських відносин з представниками інших країн та народів, культивування кращих рис української ментальності, розвитку самобутності кожної особистості тощо [1].

Метою предмету «Українська література» у спеціальних навчальних закладах є виховання національно свідомого громадянина України, формування й утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей. На уроках літератури учні, читаючи твори оволодівають такою мовною освіченістю та мовленнєвим розвитком, які б допомо-

гли їм успішно ввійти в соціокультурний простір країни й адаптуватися та інтегруватися в нього по закінченні школи. Працюючи з художніми та науково-пізнавальними творами, учні оволодівають на належному рівні усним та писемним мовленням, навчаються спілкуватися у різноманітних ситуаціях, опановують етичні й моральні поведінкові норми виховання на засадах любові до Батьківщини, народу [3; 5].

Опираючись на вже вивчений розумово відсталими школярами програмовий матеріал з літературного читання у школі I ступеня молодших класів, ми провели експеримент з вияву стану розуміння і знання понять, що стосуються України як рідного краю. Зокрема, нами було проведено опитування серед 65 учнів п'ятих і сьомих класів спеціальної школи-інтернату для дітей з порушеннями у розвитку № 26 м. Києва.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що 27, 3% учнів п'ятих класів знають місцезнаходження і назву своєї Батьківщини, розпізнають серед інших прапорів прапор України, пояснюють значення його символів, володіють відомостями про державну мову. 10% респондентів пригадали народні свята (Івана Купала, День Матері). Лише 12,7% опитуваних за допомогою експериментаторів змогли назвати одне або два слова із запропонованого переліку символів української нації, таких як лелека, калина, барвінок, писанка та інші. Символ «вишиванка» назвало майже 50% учнів п'ятих класів, і така ж сама кількість дітей змогли назвати кілька народних традицій.

Серед учнів сьомих класів 55% дітей впевнено назвали Україну своєю Батьківщиною. Щодо символіки, то 10% респондентів пригадали крім прапора ще і слова гімну України.

У знанні назв народних традицій, у розумінні орнаменту і значенні кольорів писанки краще орієнтувалися семикласники, ніж п'ятикласники.

Також ми виявляли, чи знають учні українських письменників та їхні твори. Результати опитування свідчать, що у розумово відсталих п'ятикласників і семикласників недостатньо сформовані знання про відомих українських письменників, оскільки змогли пригадати прізвища лише тих авторів, які вивчали у школі: Т. Шевченка, І. Франка і Л. Українки.

Отже, отримані результати свідчать що у розумово відсталих дітей повільно формуються патріотичні знання, незважаючи на те, що програма з предмету «Літературне читання» побудована таким чином, щоб учні з розумово відсталістю цілком могли засвоїти основні поняття, що стосуються України як рідного краю.

Неабияке значення на уроках української літератури в сьомих класах має послідовне й системне вивчення слів-символів, у яких закарбовано культурний досвід минулих поколінь: *лелека, калина, чорнобривці, вишиваний рушник* і т.д. Це відображено у творах, які учні вивчають на протязі шкільного навчання, зокрема оповідання Ю. Збанацького «Дике козеня», «У розвідці», віршах Б. Олійника «Пісня про матір», «Від цвіту вишень» та В. Симоненка «Лебеді материнства», «Моя мова», твори П. Загребельного «Дума про невмирущого», «Роксолана», Є. Гуцало «Сад на схилі гори», та інші. Саме вони сприяють формуванню національної картини України у розу-

мово відсталих учнів, активізують уяву, процеси мислення [2; 5]. Для закріплення цих знань на уроках доцільно проводити різні вікторини на відгадування символіки, знаходження та співставлення цих слів з творами зазначених авторів, кросворди з питаннями семантичного змісту символів.

Важливо формувати в учнів почуття любові до мови на прикладах кращих літературних зразків української мови, з якими учні знайомляться на уроках літератури, художнього читання (мова творів Л. Костенко, В. Симоненка, Є. Гуцала, М. Стельмаха, О. Довженка), що допоможе корегувати емоційно-вольову сферу, розвивати почуття прекрасного й естетичного, і насамперед, сформуванню пошани до рідної землі, до Батьківщини, створюючи підґрунтя для виховання особистості дитини з розумовою відсталістю як патріота своєї нації. Досить актуальним на цьому етапі навчання та виховання є проведення конкурсів читання уривків творів, що дає можливість охопити всіх учнів, залучити їх до активної роботи над текстом, його розумінням, стимулювати самостійну роботу над покращенням техніки читання, і звичайно виховання емоційної сфери. Також не менш корисним є проведення літературних вечорів у позакласний час.

Прекрасним зразком опису краси українських пейзажів, відданої любові до своєї рідної землі спостерігається у творі І.Франка «Захар Беркут», який розумово відсталі учні вивчають уривками у 8 класі [1; 3].

Ознайомлюючи учнів із життям і творчістю Т. Шевченка, насамперед необхідно звернути увагу на властивий йому патріотизм, який поет відобразив у своїх творах («Гайдамаки», «Заповіт»), робити акцент на красі українських пейзажів і споконвічного прагнення наших пращурів жити в гармонії з рідною природою («Садок вишневий коло хати», «За сонцем хмаронька пливе...») [5].

Під час вивчення даних творів обов'язковим є показ ілюстрацій відповідних пейзажів, картин видатного Кобзаря за допомогою комп'ютерних технологій та проекторів. Технічні засоби дають можливість використовувати необмежену кількість матеріалу у досить зручному форматі. Корекційно-навчальним і виховним аспектом цього є те, що картина знаходиться перед очима учнів і служить зоровою опорою для сприймання інформації і її кращого розуміння та засвоєння. Також, розглядаючи наочний матеріал, у семикласників формується естетичний смак, і як наслідок, відчуття краси рідних краєвидів і почуття любові до природи України.

Розповідаючи про життя Лесі Українки та її поезії («Як дитиною, бувало...», «Давня казка» та ін.) варто акцентувати увагу на позитивних аспектах, відображених у її творах. Ефективними є проведення з учнями дискусій на основі прочитаних творів, де у старшокласників формуються уявлення про те, що людина – сильна особистість, будь-які труднощі загартовують людей, мужність і оптимізм завжди перемагають зло і несправедливість. Такий підхід виховує в учнів старших класів любов і повагу до рідної землі, виробляє стійкий імунітет до негативних викликів сучасного суспільства.

Вивчаючи твори про легендарні походи Хмельницького проти поневолювачів, про героїчні вчинки Морозенка, Кармелюка учні засвоюють чітке розуміння самотніх рис українців. Це хоробрість, відданість, вірність, відвага. Особливо великий вплив це має на становлення особистості хлопців з розумовою відсталістю як майбутніх чоловіків з конкретною позицією захисника матері, жінки і Батьківщини загалом. Засоби театралізації для розумово відсталих семикласників є досить дієвим засобом усвідомлення даного матеріалу, оскільки діти не лише виконують певні дії, вони також беруть на себе роль героя, всі його якості, почуття, емоції, що надовго закарбовуються не лише в пам'яті, а й у серці. Водночас варто проводити аналогію з сучасністю, щоб діти розуміли, що герої не лише були у минулі часи, а є і тепер, серед учасників антитерористичної операції, серед Небесної Сотні.

Вивчення і розкриття творів Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Сосюри, О. Гончара, О. Довженка, П. Загребельного, В. Симоненка, Л. Костенко, В. Стуса та інших письменників сприяє вихованню любові до Батьківщини, рідної мови, історії та культури, почуттю національної самосвідомості, господаря власної землі, повагу до славних синів і дочок України, шанобливому ставленні до культур усіх народів світу, відповідальність кожного за долю нації.

Збагачення учнівського словника колоритними фразеологічними одиницями позитивно позначатиметься на розвиткові образного мислення розумово відсталих старшокласників, оскільки в силу порушень розумового розвитку дітям дуже важко розуміти зміст даних висловів, які живляться у повсякденному житті, і характеризують ментальність українського народу (або пан, або пропав; не кажи гоп поки не перескочиш; на злодієві шапка горить), що є відображено у творі І. Карпенка-Карого «Сто тисяч». Тому варто на кожному уроці збагачувати словник учнів щонайменше однією такою ідіомою, а також застосовувати їх у різних вікторинах, співставляти їх з картинками, які несуть непряме і семантичне значення. Це не тільки покращить розуміння самотності української мови, а й допоможе у соціалізації і комунікації дитини з розумовою відсталістю [2].

Національно-патріотичний аспект у навчанні української літератури практично присутній на всіх уроках. Також, у процесі опрацювання і вивчення народних легенд, переказів і казок необхідно звернути увагу учнів з розумовою відсталістю на характеристики головних героїв, за якими діти розділяють поняття добра і зла на основі етнічного українського фольклору. Важливим є аналіз поведінки героїв, завдяки якому в учнів краще розвивається поняття звичаїв і норм поведінки, що характерні українському народу. За допомогою художніх засобів мовлення і ілюстрацій у дітей з порушеннями психофізичного розвитку формуються початкові уявлення про красу природи рідного краю. Календарно-обрядові та історичні пісні (фольклорні твори) є зразком народних звичаїв і традицій. Вони яскраво відображаються у уяві учнів з розумовою відсталістю, оскільки пов'язані зі святами, які діти дуже

люблять, а також підкріплені руховою активністю і трудовою діяльністю. Доцільно проводити інсценізацію казок і народних пісень, завдяки яким учні можуть відчутти на собі всі ці необхідні емоції і почуття єдності, любові до Батьківщини, що стимулюватиме не лише формування патріотизму, а й сприятиме міцному закріпленню знань про рідний край.

Аналіз сюжетів народних творів має сприяти формуванню в учнів морально-етичних цінностей, усвідомлення себе як частини великого етносу з величною історією. Варто поєднувати вивчення творів з екскурсіями до відомих історичних архітектурних пам'яток, які є найкращим свідченням високої обдарованості наших предків: Києво-Печерської лаври, Софії Київської, Золотих воріт, пам'ятників засновникам Києва, княгині Ользі, Ярославові Мудрому і под.

Щоб художні твори посіли належне місце у формуванні складників вихованості патріотичних почуттів в учнів, на уроках української літератури необхідно моделювати ситуації, які сприятимуть розумінню учнями старших класів суспільно-політичних явищ, змальованих автором у творі, проводити аналогії із сучасністю; через мистецтво слова пробуджувати національну свідомість.

Висновки і пропозиції. Отже, твори усної народної творчості на уроках української літератури сприяють вихованню у розумово відсталих старшокласників любові до Батьківщини, до народу України, вихованню школярів як патріотів рідної землі. Для підвищення ефективності формування патріотичних почуттів вчителям рекомендується більш активно використовувати такі засоби навчання і виховання, як театралізація, інсценізація, ілюстрація, демонстрація, екскурсія тощо.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу.

З метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нашої нації необхідно у навчально-виховній діяльності неухильно дотримуватися єдиного українського мовного режиму, виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомого нею користування, сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і самоідентифікації, сприйняттю української мови як коду праісторичної пам'яті, плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери саме на основі української літератури, через мовне посередництво долучати школярів до національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя, здійснювати формування патріотизму не тільки на уроках української мови і літератури, а й під час вивчення всіх інших предметів.

Перспективи дослідження. Подальша робота буде спрямована на організацію позакласного читання розумово відсталих підлітків з творами української та зарубіжної літератури патріотичної тематики, з метою виховання школярів як патріотів своєї держави.

Список літератури:

1. Базилевська О. Формування громадянської культури та національної свідомості в учнів з особливими освітніми потребами шляхом упровадження петриківського розпису в позаурочній роботі / Оксана Базилевська // *Особлива дитина: навчання і виховання*. – 2016. – №2. – С. 59–66.
2. Башмет М. Зміцнення всіх компонентів національної свідомості у молоді – пріоритетний напрям державотворчої політики України / М. Башмет. // *Державність*. – 1994. – №2. – С. 50–53.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання // *Наук. вісник Півд. укр. пед. і-ту*. Вип. 4-5. – С. 35-40.
5. Кравець Н.П. Концепція мовної та читацької освіти учнів допоміжної школи // *Дефектологія*. – 2001. – № 2. – С. 36-41.
6. Кравець Н.П., Єременко І.Г., Чекурда О.Д. Літературне читання: підр. для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей. 7 клас – Вид. 2 – доповн. / Н.П. Кравець, І.Г. Єременко, О.Д. Чекурда – К.: «Інкунабула» – 2008. – 304 с.

Кравець Н.П., Палагнюк О.М.

Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова

ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА В УМСТВЕННО ОТСТАЛЫХ СЕМИКЛАСНИКОВ НА УРОКАХ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ**Аннотация**

В статье рассмотрены вопросы формирования патриотических чувств у умственно отсталых учащихся на уроках украинской литературы разнообразными средствами обучения и воспитания: театрализации, экскурсий, проблемных ситуаций, иллюстраций и тому подобное. Раскрыты особенности воспитания патриотических черт в умственно отсталых семиклассников с помощью произведений украинских писателей.

Ключевые слова: патриотизм, Родина, украинская литература, умственно отсталые ученики, компьютерные технологии, иллюстрации, театрализация, экскурсии.

Kravets N.P., Palahniuk O.I.

National Pedagogical M.P. Dragomanov University

THE FORMATION OF PATRIOTIC FEELINGS OF MENTALLY RETARDED SEVENTH GRADERS DURING UKRAINIAN LITERATURE LESSONS**Summary**

The questions of formation of patriotic feelings of the mentally retarded students in class Ukrainian literature various means of training and education, dramatization, tours, problem situations, artwork and more. The features of patriotic education in Fig mentally seventh graders with the help of Ukrainian writers.

Keywords: patriotism, homeland, Ukrainian literature, mentally retarded students, computer technology, illustration, theatricality, tours.